

DOI: <https://doi.org/10.32820/2074-8922-2022-77-68-85>
УДК 378

**СУЧАСНИЙ СТАН РІВНЯ ОБІЗНАНОСТІ ВЧИТЕЛІВ
ЩОДО СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОГО СУПРОВОДУ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ:
АНАЛІЗ РЕЗУЛЬТАТІВ**

© Дворник О.М., Рубан Н.П.

Українська інженерно-педагогічна академія

Інформація про автора:

Дворник Олена Михайлівна, ORCID: 0000-0001-7561-3432, yakowleva@ukr.net, аспірант кафедри краєзнавчо-туристичної роботи, соціальних і гуманітарних наук; Українська інженерно-педагогічна академія; вул. Університетська, 16, м. Харків, 61003, Україна;

Рубан Наталія Павлівна, ORCID: 0000-0001-8337-2739, ruban_73@ukr.net кандидат педагогічних наук, доцент кафедри краєзнавчо-туристичної роботи, соціальних і гуманітарних наук; Українська інженерно-педагогічна академія; вул. Університетська, 16, м. Харків, 61003, Україна.

В статті зазначені виклики, перед якими стикнулась освіта в умовах її реформування, діджиталізації суспільства та екстремального сьогодення (карантинних заходів, повномасштабної війни). Вказано на важливість здійснення педагогічними працівниками соціально-педагогічного супроводу здобувачів освіти в умовах модернізації освіти. Проаналізовано наукові джерела щодо вивчення різних аспектів соціально-педагогічного супроводу здобувачів освіти та його вплив на розвиток та соціальну адаптацію дітей. Визначено сучасний стан рівня обізнаності вчителів 5-11 класів щодо соціально-педагогічного супроводу здобувачів освіти на основі проведених соціологічних досліджень. З'ясовано кількість педагогічних працівників, які виконують або виконували обов'язки класного керівника упродовж своєї педагогічної діяльності та їх роль в частині здійснення соціально-педагогічного супроводу здобувачів освіти закладів загальної середньої освіти. Встановлено стан забезпечення соціальними педагогами шкіл та їх завдання в частині соціально-педагогічного супроводу. Проаналізовано стан розуміння педагогічними працівниками основних понять та визначень з питань соціально-педагогічної підтримки здобувачів освіти, таких як «соціальний захист дітей у школі», «складні життєві обставини», «соціально-педагогічний супровід», чинники, які можуть зумовити складні життєві обставини у дітей та інше. Перелічені негативні наслідки недостатнього рівня компетентності педагогічних працівників з питань соціального захисту дітей в школі. З'ясовано розуміння педагогічними працівниками власних функціональних обов'язків в сфері соціального захисту та їх вплив на якісне здійснення соціально-педагогічного супроводу. Проаналізовано стан усвідомлення педагогічними працівниками своєї відповідальності в частині виявлення дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах. Зазначено кількість педагогічних працівників, які стикалися з випадками булінгу (цькування) в закладах загальної середньої освіти. Зроблено висновки щодо доцільності підвищення стану обізнаності педагогічних працівників щодо соціально-педагогічного супроводу здобувачів освіти.

Ключові слова: соціальний захист, діти - сироти, складні життєві обставини, соціально-педагогічний супровід, педагогічний працівник, соціальний педагог, соціальна компетентність, булінг(цькування).

O. Dvornyk N.Ruban "Current State of the Level of Teachers' Awareness Regarding Social-Pedagogical Support for Students: Analysis of Findings"

This article addresses the intricate challenges confronting education in the wake of reforms, societal digitalization, and exceptional circumstances like quarantine measures and the full-scale war. It highlights the significance of incorporating social-pedagogical support into education, especially in the midst of educational modernization. The research delves into scholarly sources to explore diverse facets of social-pedagogical support for students and its influence on the development and social adaptation of children. Based on the findings of sociological studies, the article determines the current level of awareness among educators teaching 5-11 grade kids about social-pedagogical support. The article investigates educators who have been performing or performed the duties of a homeroom teacher throughout their pedagogical careers and their contributions to implementing social-pedagogical support within general secondary education settings. It identifies the

importance of the presence of social pedagogues at schools and their role in rendering social-pedagogical assistance. Moreover, the research examines the way teachers comprehend pivotal terms tied to social-pedagogical support for students, including "social protection of children at schools," "challenging life circumstances," "social-pedagogical support," factors contributing to difficult situations with children, and more. The paper enumerates the adverse outcomes stemming from educators' limited competence in the field of child social protection within schools. It investigates teachers' understanding of their functional responsibilities in the realm of social protection and its influence on the quality provision of social-pedagogical support. Furthermore, the study probes educators' grasp of their responsibility in recognizing students undergoing challenging life circumstances. The number of educators who have encountered cases of bullying in general secondary education institutions is indicated. Conclusions are drawn, highlighting the imperative of elevating educators' awareness regarding social-pedagogical support for students.

Keywords: social protection, orphaned children, challenging life circumstances, social-pedagogical support, educator, social pedagogue, social competence, bullying.

Постановка проблеми у загальному вигляді. В умовах реформування освітньої сфери в Україні, діджиталізації суспільства та екстремального сьогодення (карантинних заходів, повномасштабної війни) освіта постала перед низкою викликів: поява нових ідей, знань і технологій, що зобов'язують від кожного учасника освітнього процесу адаптації до нових реалій; цифрова трансформація суспільства потребує творчого фахівця, що вимагає розвитку креативного мислення у здобувачів освіти; екстремальні ситуації в країні спонукають здійснення освітнього процесу дистанційно чи змішано у новому соціальному середовищі; війна спричинила збільшення дітей, які опинились або можуть опинитися у складних життєвих обставинах, що вимагає від працівників освіти своєчасного реагування щодо захисту прав, бути готовими до використання різних методів та підходів до навчання, здійснювати соціально-педагогічний супровід з урахуванням індивідуальних потреб кожної дитини. Найвразливішими є здобувачі освіти закладів загальної середньої освіти (далі - ЗЗСО), бо підлітки на цьому етапі життя перебувають у періоді активного формування своєї особистості та самоідентифікації, але при цьому можуть відчувати недостатню підтримку та відчувати великий стрес, пов'язаний з вимогами навчальних програм, соціальними нормами та очікуваннями. Саме соціально-педагогічний супровід здобувачів освіти вчителями є важливим елементом в системі освіти, оскільки він впливає на процес соціальної адаптації, формування громадської свідомості, розвитку та самореалізації учнів [1].

Аналіз досліджень та публікацій. Ретельний аналіз наукових джерел показав, що вивчення соціально-педагогічного супроводу здобувачів освіти є активним напрямком наукових досліджень як вітчизняних та і

зарубіжних науковців. Особливості соціально-педагогічного супроводу дітей та сімей соціально-вразливих категорій вивчали такі вчені як Т. Алексеєнко, О. Безпалько, Ю. Жданович, І. Зверєва, З. Кияниця, Н. Мак-Вільямс, Ж. Петрочко, Дж. Райкус, К. Роджерс, І. Трубавіна, Р. Хьюз, К. Хорні, та ін. Проблеми соціально-педагогічного супроводу дітей з особливими освітніми потребами досліджували Н. Бодрик, М. Герасименко, Л. Завацька, Р. Іванів, О. Клопота, Н. Колодна, Л. Петришин, А. Лобуцька, В. Цибуляк, Н. Шабаєва. Вплив соціально-педагогічного супроводу на розвиток дітей та їх соціальну адаптацію вивчали Д. Бибик, Л. Гончар, Н. Демиденко, Т. Куниця, Л. Москальова.

Вказані науковці працюють над різними аспектами соціально-педагогічного супроводу, включаючи дітей та сім'ї соціально-вразливих категорій, дітей з особливими освітніми потребами та його вплив на розвиток та соціальну адаптацію дітей, та вказують на важливість такої підтримки. Однак, не дивлячись на значну кількість наукових робіт, у педагогічній теорії та практиці недостатньо уваги приділяється питанню визначення стану обізнаності вчителів щодо соціально-педагогічного супроводу здобувачів освіти.

На нашу думку дослідження визначення стану обізнаності вчителів щодо соціально-педагогічного супроводу здобувачів освіти є дуже важливим, оскільки від цього залежить якість надання допомоги дітям, які опинились або можуть опинитися у складних життєвих обставинах. Якщо вчителі не мають достатнього розуміння проблем, з якими можуть стикатися їхні учні, то вони не зможуть надати необхідну підтримку та допомогу.

Також слід зауважити, що такі дослідження можуть допомогти визначити рівень знань освітян щодо соціально-

педагогічного супроводу, виявити наявні проблеми та недоліки у їх роботі, та визначити курс подальшого розвитку професійної підготовки вчителів у цьому напрямку.

Постановка завдання. Метою роботи є з'ясування сучасного стану рівня обізнаності вчителів 5-11 класів щодо соціально-педагогічного супроводу здобувачів освіти на основі проведених соціологічних досліджень

Виклад основного матеріалу. Освітній процес сьогодні вимагає від учителя здатності сприймати нову інформацію, орієнтуватися в швидкому технологічному розвитку, використовувати цифрові технології для навчання та виховання учнів. Учителі повинні бути відкриті до використання інноваційних методик та педагогічних підходів, що дозволяють ефективно сприяти розвитку критичного мислення, творчих навичок та самореалізації учнів. Разом з цим, інноваційні педагогічні підходи, такі як диференційоване навчання та індивідуалізація навчання, допоможуть враховувати індивідуальні потреби та можливості кожного учня і забезпечити якісний соціально-педагогічний супровід.

Крім того, соціально-педагогічний супровід може бути особливо важливим в умовах модернізації освіти, оскільки зміни вимагають від учнів адаптації до нових вимог, розвитку соціальних навичок та резиліентності. Вчителі мають бути обізнані в питаннях психосоціальної підтримки учнів, вирішення конфліктних ситуацій, роботи з різними соціальними групами учнів, включаючи дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, учнів з особливими освітніми

потребами, дітей, які опинились у складних життєвих обставинах та інших вразливих категорій. Особливо це актуальним є сьогодні, коли в Україні відбувається повномасштабна війна. Багато дітей опинилися у скрутних обставинах, вони переживають травми та емоційний стрес, що негативно впливає на їх психічне здоров'я та навчальні досягнення. У цьому контексті соціально-педагогічний супровід дітей може забезпечити їм додаткову підтримку, розвиток соціальних та емоційних навичок. Тому, обізнаність вчителів щодо соціально-педагогічного супроводу стає важливою складовою їхньої професійної діяльності у умовах модернізації освіти та інформатизації суспільства.

Представлена робота базується на результатах соціологічного дослідження «Соціальна робота зі здобувачами освіти, які опинилися або можуть опинитися у складних життєвих обставинах», проведеного аспіранткою Української інженерно-педагогічної академії Дворник О.М. кафедри «Краєзнавчо-туристичної роботи, соціальних і гуманітарних наук», з метою визначення стану обізнаності педагогічних працівників ЗЗСО у сфері соціальної роботи зі здобувачами освіти, які опинилися або можуть опинитися у складних життєвих обставинах

Основним методом збору первинної інформації було анкетування. Цим методом опитані 1009 педагогічних працівників, які викладають у 5-11 класів ЗЗСО. Опитування проводилося серед освітян у ЗЗСО селищ та міст Львівської, Київської областей, а також шкіл м. Харкова у такій відповідності (рисунок 1).

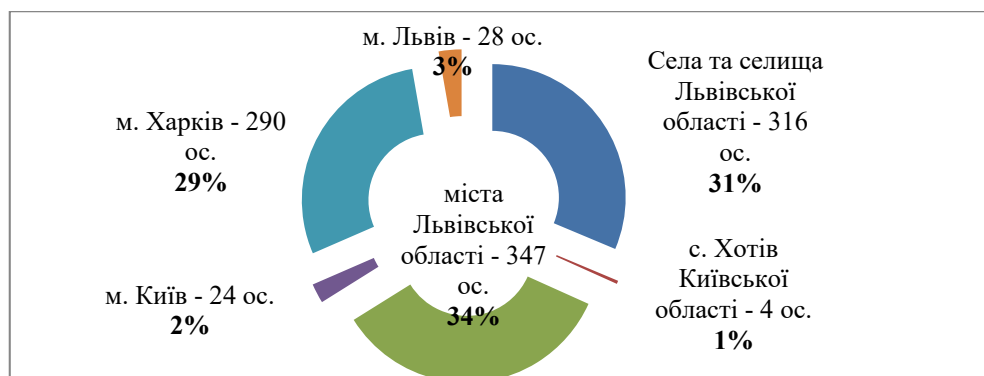

Рисунок 1. Географія проведення опитування

Під час проведення дослідження та у зв'язку з його результатами, було здійснено перевірку якості інструментарію (попереднє тестування), проведення опитування, дотримання правил підбору респондентів,

логічний контроль коректності заповнення анкет та застосовані інші методи для підвищення надійності соціологічної інформації. Після проведення контролю, анкети, які не відповідали методичним

вимогам, були вилучені і не враховувалися при аналізі загальних результатів.

У процесі кодування первинних соціологічних даних та математико-статистичної обробки емпіричних даних

використовувалися веб-сервіс Jotform та програмний пакет Excel.

Наведемо основні соціально-демографічні показники соціологічного дослідження (Таблиця 1).

Таблиця 1

Основні соціально-демографічні показники соціологічного дослідження

	Учителі шкіл (n=1009 осіб)	
	Кількість осіб	% від загальної кількості
стать		
чоловіки	89	8,8
жінки	920	91,2
Вік (років)		
20-30	86	8,5
31-40	244	24,2
41-50	311	30,8
51-60	256	25,4
Більше 60	112	11,1
Освіта:		
педагогічна фахова передвища (молодший бакалавр)	20	2,0
перший (бакалаврський) рівень педагогічної вищої освіти (бакалавр)	83	8,2
другий (магістерський) рівень педагогічної вищої освіти (магістр/спеціаліст)	864	85,6
третій (освітньо-науковий/освітньо-творчий) рівень педагогічної вищої освіти (кандидат/доктор наук)	20	2,0
не маю педагогічної вищої освіти	12	1,2
Стаж роботи		
Менше 3-х років	56	5,6
від 3-х до 10-ти років	134	13,3
від 11 до 20 років	239	23,7
від 21 до 30 років	301	29,8
більше 31 років	279	27,7

Відповідно до наказу Міністерства освіти і науки України від 06.09.2000 № 434 «Про затвердження Положення про класного керівника навчального закладу системи загальної середньої освіти» (зі змінами), педагогічний працівник, на якого покладено функції класного керівника, відповідає за загальний розвиток та виховання учнів, допомагає їм у вирішенні побутових питань,

сприяє формуванню особистісних якостей та соціальної компетентності учнів, тобто здійснює соціально-педагогічний супровід здобувачів освіти [8]. Під час дослідження було з'ясовано кількість педагогічних працівників, які виконують або виконували обов'язки класного керівника упродовж своєї педагогічної діяльності (рисунок 2).

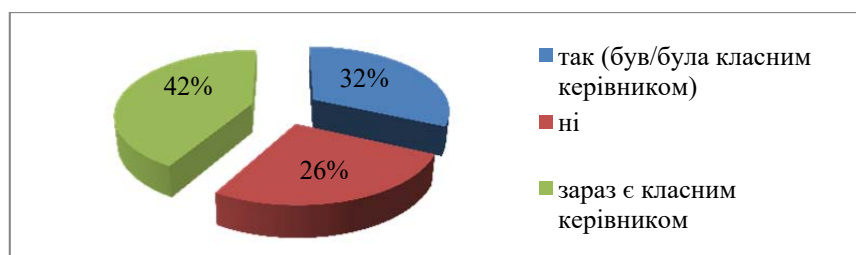

Рисунок 2. Кількість педагогічних працівників, які виконували або виконують обов'язки класного керівника в ЗЗСО

З'ясовано, що 74% вчителів закладів загальної середньої освіти мають досвід класного керівництва, тобто кожний четвертий освітянин отримував додаткові функціональні обов'язки до своїх посадових інструкцій у вигляді обов'язків класного керівника. А це свідчить, що кожний педагогічний працівник повинен мати відповідні компетентності в частині здійснення ними соціально-педагогічного супроводу здобувачів освіти та бути обізнаним з цього питання. Оскільки це є необхідною складовою освітнього процесу. Адже від вчителя залежить, наскільки ефективно він зможе взаємодіяти зі своїми учнями та їх батьками, сприяти їхньому розвитку та допомогти їм у складних життєвих ситуаціях.

Саме тому важливо забезпечувати педагогічних працівників можливістю отримувати необхідні знання та навички, а також проводити системну підготовку та професійний розвиток з питань здійснення

якісного соціально-педагогічного супроводу дітей. Основним координатором дій усіх учасників освітнього процесу та їх взаємовідносин в частині соціально-педагогічного супроводу в ЗЗСО є соціальний педагог, оскільки це є однією з основних його професійних компетентностей. Відповідно до наказу Міністерства освіти і науки України від 22.05.2018 № 509 «Про затвердження Положення про психологічну службу у системі освіти України» соціальний педагог сприяє взаємодії закладів освіти, сім'ї і суспільства у вихованні здобувачів освіти, їх адаптації до умов соціального середовища, забезпечує консультативну допомогу учасникам освітнього процесу [2]. З метою визначення стану забезпечення соціальними педагогами ЗЗСО нами було запропоновано наступне питання: «Чи працює у Вашій школі соціальний педагог?», результати відповідей представлені на рисунку 3.

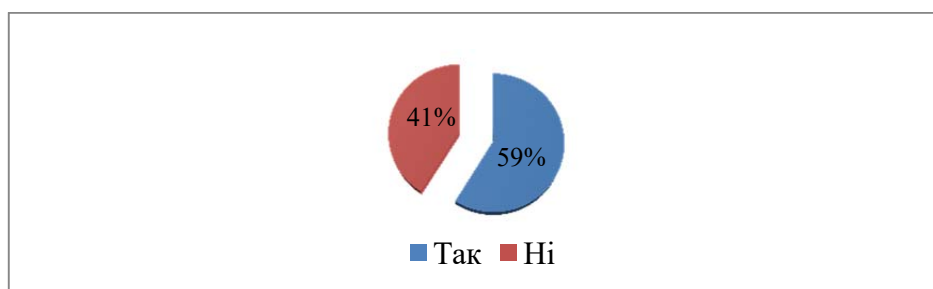

Рисунок 3. Результати відповіді на питання «Чи працює у Вашій школі соціальний педагог?»

Проведене опитування показує, що менше 60% педагогічних працівників мають можливість співпрацювати із соціальними педагогами. Це свідчить, що стан забезпечення соціальними педагогами в ЗЗСО дуже низький, що призводить до значного зниження якості соціально-педагогічного супроводу учнів. Це в свою чергу сприятиме збільшенню кількості дітей, які можуть опинитися у складних життєвих обставинах, адже певні проблеми учнів можуть залишатись невирішеними або не отримувати достатнього рівня уваги та підтримки.

З метою визначення стану обізнаності педагогічних працівників щодо соціально-педагогічного супроводу здобувачів освіти, були представлені низка питань щодо визначення основних понять та визначень з питань соціально-педагогічної підтримки здобувачів освіти, таких як «соціальний захист дітей у школі», «складні життєві обставини», «соціально-педагогічний супровід», чинники, які можуть зумовити складні життєві обставини

у дітей та інше. Адже чим більше педагоги розуміють та знають про ці поняття, тим більше можуть допомогти дітям, які потребують соціально-педагогічного супроводу.

Розуміння педагогічними працівниками поняття «соціальний захист дітей у школі» - є запорукою належного виконання своїх функціональних обов'язків в частині соціально-педагогічного супроводу учасників освітнього процесу. Тому, педагогічним працівникам було запропоновано питання «На Вашу думку, що розуміється під поняттям соціальний захист дітей у школі?» та представлені такі варіанти відповідей:

А- заходи, направлені на поліпшення соціально-економічних, медичних, психолого-педагогічних, правових умов, що забезпечують рівень життя дітей та їх розвиток;

Б- діяльність держави, що спрямована на забезпечення формування й розвиток здобувачів освіти, виявлення й нейтралізацію негативних факторів, що впливають на неї, створення умов для самовизначення і ствердження у житті [3].;

В- це комплекс організаційно-правових, економічних, соціальних, психолого-педагогічних заходів спрямованих на забезпечення життя, здоров'я та добробуту дітей пільгових категорій за конкретних економічних умов.

Перший і третій варіанти відповіді мають один і той же сенс, але відрізняються кардинально тим, що в першому варіанті – соціальним захистом повинні бути забезпечені усі здобувачів освіти, не дивлячись на те, мають вони якусь пільгову категорію чи ні, а в

третьому питанні – лише діти пільгових категорій. Другий варіант відповіді – це загальне визначення поняття «соціальний захист», який надає дослідниця Болотіна Н. [3]. Відповідно до ст. 3 Закону України «Про освіту», зазначено, що держава здійснює соціальний захист здобувачів освіти у випадках, визначених законодавством, не зважаючи на їх соціальний статус [4], тобто правильна відповідь на це питання – перший варіант із запропонованих.

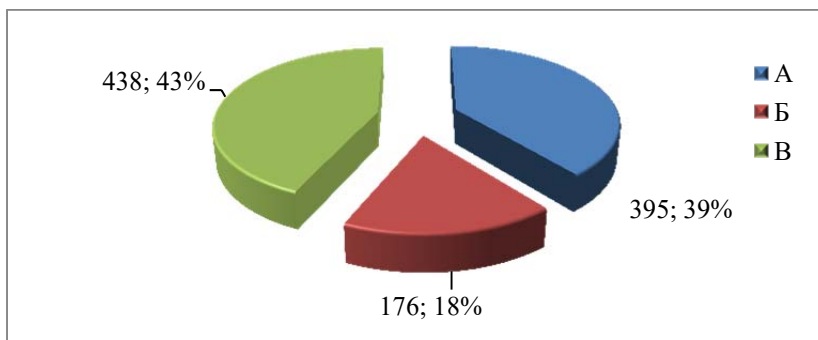

Рисунок 4. Результати відповіді на питання «На Вашу думку, що розуміється під поняттям соціальний захист дітей у школі?»

Рисунок 6 демонструє, що майже половина (43 %) педагогічних працівників ЗЗСО вважають, що соціального захисту потребують лише діти пільгових категорій, це свідчить про дуже низький рівень обізнаності педагогічних працівників у розумінні поняття «соціальний захист дітей». Тільки 39% педагогічних працівників розуміють, що таке соціальний захист дітей. Адже відсутність знань та розуміння цього поняття може призвести до негативних наслідків, таких як до пропуску проблемних сигналів і недостатнього реагування на складні ситуації, з якими зіштовхуються діти, неефективності соціально-педагогічного супроводу та недостатньої

координації та співпраці з представниками психологічної служби школи (соціальним педагогом та практичним психологом).

У зв'язку з тим, що розуміння поняття соціального захисту педагогічними працівниками в школі є основою для належного виконання законодавства України з питань захисту прав здобувачів освіти нами проаналізовано відповіді на це питання у розрізі стажу роботи педагогічних працівників, з метою визначення стану формування соціальних компетентностей щодо соціально-педагогічного супроводу здобувачів освіти та їх розвитку упродовж їх трудової діяльності у ЗЗСО, результати відповідей представлені на рисунку 6.

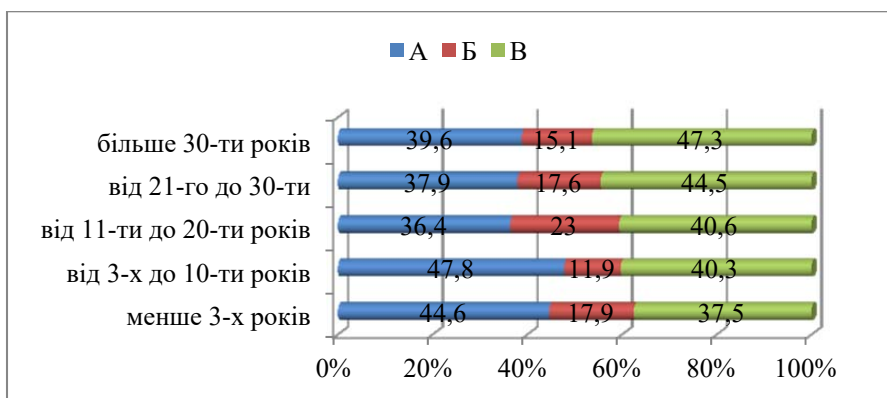

Рисунок 6. Результати відповіді на питання «На Вашу думку, що розуміється під поняттям соціальний захист дітей у школі?» у розрізі їх стажу роботи педагогічних працівників.

Під час аналізу результатів відповідей помічено закономірність, що чим менший стаж роботи педагогічного працівника в ЗЗСО, тим більший рівень обізнаності його в розумінні поняття «соціальний захист дітей». Це свідчить про достатній рівень знань педагогічних працівників, які вони здобули у закладах вищої освіти, з питань дотримання нормативно-правових документів у сфері освіти. Потім у процесі педагогічної діяльності та виконання ролі класного керівника, стан розуміння цього поняття змінюється в сторону збільшення уваги до соціального захисту дітей пільгових категорій, майже на 3%. Як бачимо, чим досвідченіший педагогічний працівник, тим менший стан обізнаності них в розумінні поняття «соціальний захист дітей». Це свідчить про постійне збільшення кількості дітей пільгових категорій та відсутності тісної співпраці класних керівників з соціальними педагогами ЗЗСО, у зв'язку з наявністю вакансій на ці посади в школі.

У ст. 3 Закону України «Про освіту» зазначено, що держава здійснює соціальний захист здобувачів освіти у випадках, визначених законодавством, а також забезпечує рівний доступ до освіти особам із соціально вразливих верств населення [4], тобто питання соціального захисту дітей в закладах освіти є одним з основних. На підставі цього нами для освітян запропоновано питання «На Вашу думку, чи входить до основних завдань закладів освіти питання соціального захисту дітей» та наступні варіанти відповідей:

- 1) А – так
- 2) Б – так, але лише для дітей пільгових категорій
- 3) В – ні, це не основне завдання закладу освіти
- 4) Г – так, лише для дітей, які опинились у складних життєвих обставинах, дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування.

Нижче на рисунку 7 та 8 представлені результати.

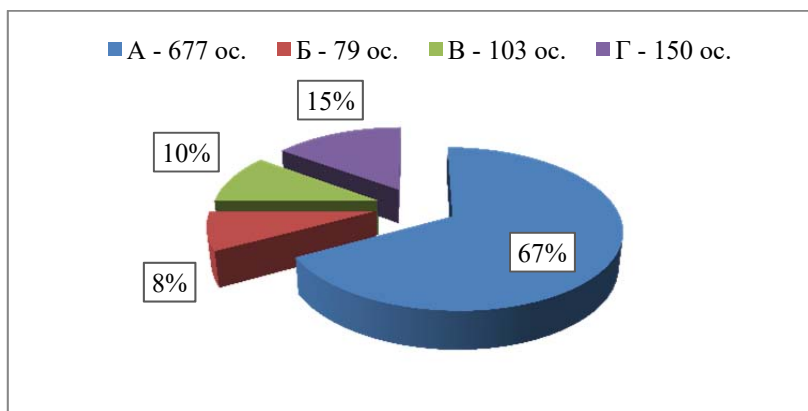

Рисунок 7. Результати відповіді на питання «На Вашу думку, чи входить до основних завдань закладів освіти питання соціального захисту дітей?»

Лише 67% опитаних педагогічних працівників розуміють значимість питання соціального захисту дітей в закладі освіти. Це говорить про недостатній рівень компетентності педагогічних працівників з цього питання. Недостатній рівень компетентності педагогічних працівників з питань соціального захисту дітей в школі може призвести до таких негативних наслідків, як: 1) загроза їхній безпеці, тобто якщо педагогічні працівники не володіють достатніми знаннями про соціальний захист дітей, вони можуть не помічати ознак насильства, зловживання або інших форм дискримінації; 2) недостатнє соціальне супроводження дітей - якщо педагоги не

знають про можливості соціального захисту, вони не зможуть допомогти дітям у вирішенні соціальних проблем, що може призвести до неякісного соціально-педагогічного супроводу; 3) зниження довіри до школи - якщо педагоги не можуть надати належну допомогу дітям у складних життєвих ситуаціях або попередити ці обставини, це може призвести до зниження довіри батьків та здобувачів освіти до ЗЗСО в цілому.

На рисунку 8 проаналізовано результати відповіді на це питання у розрізі стажу роботи педагогічних працівників.

З діаграми можна побачити, що у малодосвідчених педагогічних працівників рівень знань законодавства України з питань

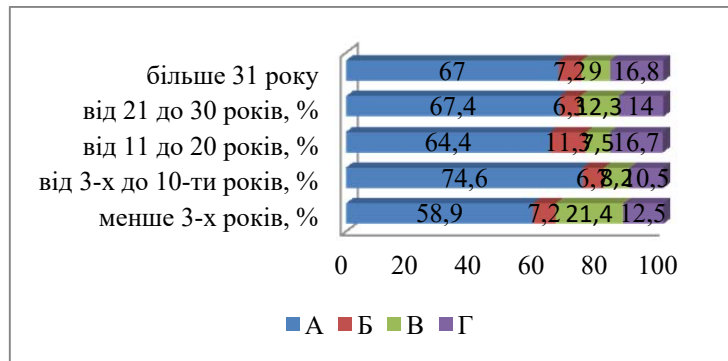

Рисунок 8. Результати відповіді на питання: «На Вашу думку, чи входить до основних завдань закладів освіти питання соціального захисту дітей?» у розрізі стажу роботи педагогічних працівників.

соціального захисту дітей в освітньому середовищі нижчий, ніж у більш досвідчених освітян. Адже педагогічні працівники, стаж роботи яких від 3-х до 10-ти років, мають більше досвіду роботи з дітьми, вони можуть зустрічатися з більшою кількістю складних життєвих ситуацій, де потрібні знання законодавства з питань соціального захисту дітей, відповідно у них більш сформована компетентність щодо здійснення соціально-педагогічного супроводу здобувачів освіти.

Як зазначено вище соціально-педагогічний супровід здобувачів освіти є невід’ємною частиною освітнього процесу, який здійснюється педагогічними

працівниками під час освітньої діяльності при координації та тісної співпраці з представниками психологічної служби ЗЗСО, у тому числі і соціальним педагогом. Тому розуміння педагогічними працівниками власних функціональних обов’язків в сфері соціального захисту є запорукою захисту прав учасників освітнього процесу та якісного виконання соціально-педагогічного супроводу. Під час дослідження ми з’ясували хто, на думку опитаних педагогічних працівників, в школі повинен здійснювати соціально-педагогічний супровід дітей пільгових категорій, результати відповідей представлено на рисунках 9 та 10.

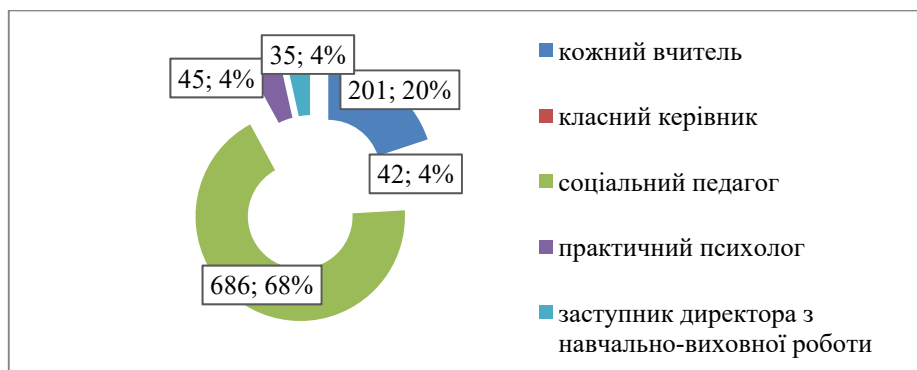

Рисунок 9. Результати відповіді на питання «На Вашу думку, хто в школі повинен здійснювати соціально-педагогічний супровід дітей пільгових категорій?»

На думку 68% педагогічних працівників соціально-педагогічний супровід дітей пільгових повинен здійснювати соціальний педагог, що свідчить про низький рівень формування соціальної компетентності освітян щодо цієї форми педагогічної діяльності. Адже, відповідно до наказу Міністерства освіти і науки України від 22.05.2018 № 509 «Про затвердження Положення про психологічну службу у системі освіти України», що соціальний педагог

здійснює соціально-педагогічний патронаж [2], який передбачає більш індивідуалізований підхід до роботи з учнями, що потребують особливої уваги та постійний контакт соціального педагога з учнем та його сім’єю, допомогу в розв’язанні складних проблем, визначення та реалізацію індивідуальних потреб учня.

Далі нами проаналізовано відповіді на це ж питання у розрізі стажу роботи педагогічних працівників.

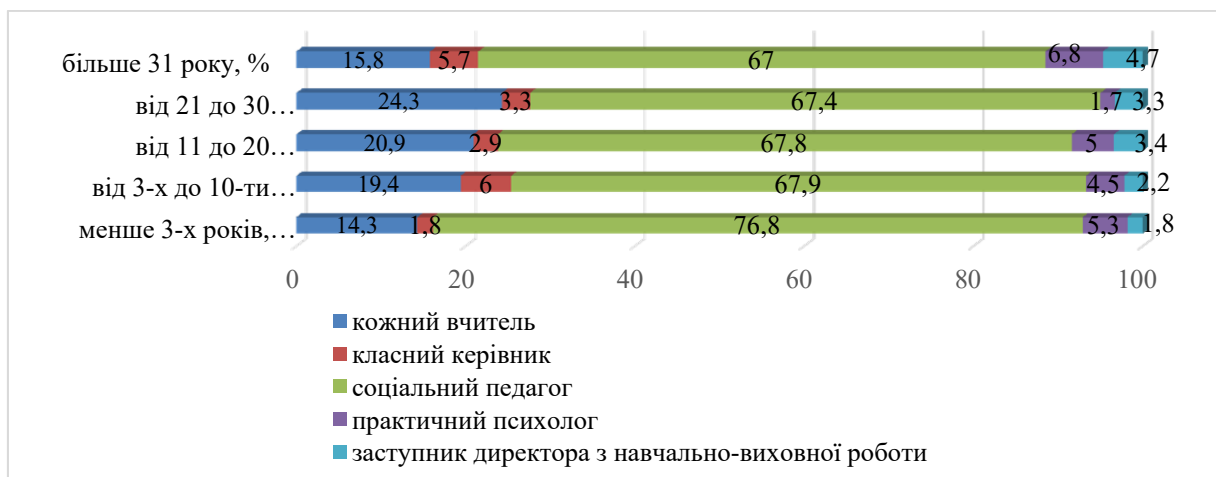

Рисунок 10. Результати відповіді на питання «На Вашу думку, хто в школі повинен здійснювати соціально-педагогічний супровід дітей пільгових категорій?», у розрізі стажу роботи педагогічних працівників.

Під час вивчення відповідей респондентів ми помітили прямо пропорційну залежність результатів опитування від стажу роботи педагогічних працівників, а саме: чим досвідченіший педагогічний працівник, тим стан обізнаності в частині виконання соціально-педагогічного супроводу підвищується, в середньому на 3,3 %. Тобто розуміння того, що соціально-педагогічний супровід дітей пільгових категорій є невід’ємною частиною освітнього процесу та одним із елементів функціональних обов’язків кожного педагогічного працівника набувається під час педагогічної діяльності вчителів, але і він на невисокому рівні та складає лише 24,3% від загальної кількості респондентів, педагогічний стаж роботи яких від 21 до 30 років. Це свідчить про досить низький стан обізнаності щодо соціально-педагогічного супроводу здобувачів освіти.

Респондентам ставилося запитання: «На Вашу думку, що розуміється під поняттям «складні життєві обставини»?». Оскільки розуміння цього поняття педагогічними

працівниками є дуже значимим у контексті соціально-педагогічного супроводу здобувачів освіти, тому що це допомагає вчителям визначити потреби учнів, які можуть виникнути внаслідок таких обставин. Відповідно до Закону України «Про соціальні послуги» від 17 січня 2019 року № 2671-VIII складні життєві обставини – це обставини, що негативно впливають на життя, стан здоров’я та розвиток особи, функціонування сім’ї, які особа/сім’я не може подолати самостійно [5]. Для педагогічних працівників було запропоновано такі варіанти відповіді:

А - обставини, що негативно впливають на життя, стан здоров’я та розвиток особи, які особа/сім’я не може подолати самостійно;

Б - обставини, що негативно впливають на життя, стан здоров’я та розвиток особи, функціонування сім’ї, які особа/сім’я не може подолати самостійно [5];

В - обставини, що негативно впливають на життя, стан здоров’я та функціонування сім’ї, які особа/сім’я не хоче і не може побороти самостійно.

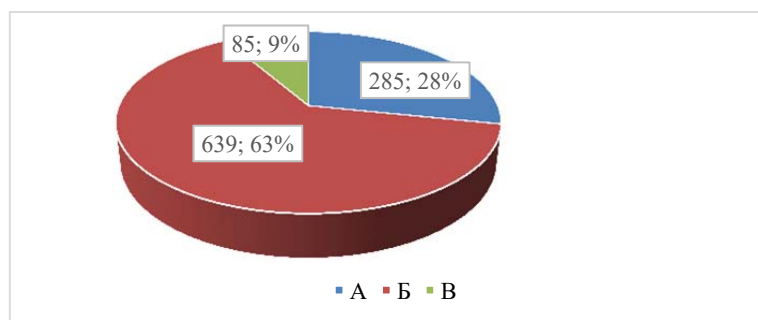

Рисунок 11. Результати відповіді на питання: «На Вашу думку, що розуміється під поняттям «складні життєві обставини»?»

Тільки 63% педагогічних працівників розуміють визначення поняття «складні життєві обставини», що свідчить про недостатній рівень знань основних понять з питань соціального захисту дітей, що в подальшому може вплинути на не своєчасне попередження складних життєвих обставин у здобувачів освіти та надання відповідної підтримки учням.

Слід зауважити, що Законом України «Про соціальні послуги» визначено аж 16 чинників, які можуть зумовити складні життєві обставини (далі - СЖО): 1) похилий вік, 2) часткова або повна втрата рухової активності, пам'яті, 3) невиліковні хвороби, хвороби, що потребують тривалого лікування, 4) психічні та поведінкові розлади, у тому числі внаслідок вживання психоактивних речовин, 5) інвалідність, 6) бездомність, 7) безробіття, 8) малозабезпеченість особи, 9) поведінкові розлади у дітей через розлучення батьків, 10) ухилення батьками або особами, які їх замінюють, від виконання своїх обов'язків із виховання дитини, 11) втрата соціальних зв'язків, у тому числі під час перебування в місцях позбавлення волі; 12) жорстоке поводження з дитиною, 13) насильство за ознакою статі, 14) домашнє насильство, 15) потрапляння в ситуацію торгівлі людьми, 16) шкода, завдана пожежею, стихійним лихом,

катастрофою, бойовими діями, терористичним актом, збройним конфліктом, тимчасовою окупацією [7]. Вище перелічені чинники були представлені для педагогічних працівників з такими варіантами відповіді: 1) так; 2) скоріше так; 3) скоріше ні; 4) ні; 5) складно відповісти. Тому респондентам було запропоновано відповідне питання з переліком усіх вище зазначених чинників. Відповіді на питання «Будь ласка, позначте, на скільки Ви згодні чи ні з переліченими чинниками, що можуть зумовити СЖО у здобувачів освіти» узагальнені та продемонстровані на рисунку 12. У цілому, до ТОП-5 чинників, які можуть зумовити СЖО, в уявленні вчителів, увійшли: домашнє насильство, жорстоке поводження з дитиною, потрапляння в ситуацію торгівлі людьми, насильство за ознакою статі та бездомність.

Під час аналізу відповідей на це питання нами запропоновано розмістити ці чинники за значимістю, на думку педагогічних працівників, тобто на I місці – чинники, на які більше 70% педагогічних працівників надали відповідь «так», на II місці – чинники, на які від 50% до 70% педагогічних працівників надали відповідь «так», на III місці - чинники, на які менше 50% вчителів надали відповідь «так», що зазначено у таблиці 2 та продемонстровано на рисунку 13.

Таблиця 2

Рейтинг чинників, що можуть зумовити СЖО у здобувачів освіти за результатами проведеного опитування

I місце	II місце	III місце
домашнє насильство – 82,1 %	шкода, завдана пожежею, стихійним лихом, катастрофою, бойовими діями, терористичним актом, збройним конфліктом, тимчасовою окупацією 64,3	інвалідність - 45,9 %
жорстоке поводження з дитиною – 81,1 %	невиліковні хвороби, хвороби, що потребують тривалого лікування 60,6	безробіття батьків - 38,3 %
потрапляння в ситуацію торгівлі людьми - 78,8%	ухилення батьками або особами, які їх замінюють, від виконання своїх обов'язків із виховання дитини - 59,5%	малозабезпеченість особи – 28 %
насильство за ознакою статі - 78,3 %	часткова або повна втрата рухової активності, пам'яті - 56,6 %	поведінкові розлади у дітей через розлучення батьків - 27,6 %
бездомність - 74,5%		похилий вік батьків - 8,8 %
психічні та поведінкові розлади, у тому числі внаслідок вживання психоактивних речовин - 72,5 %		

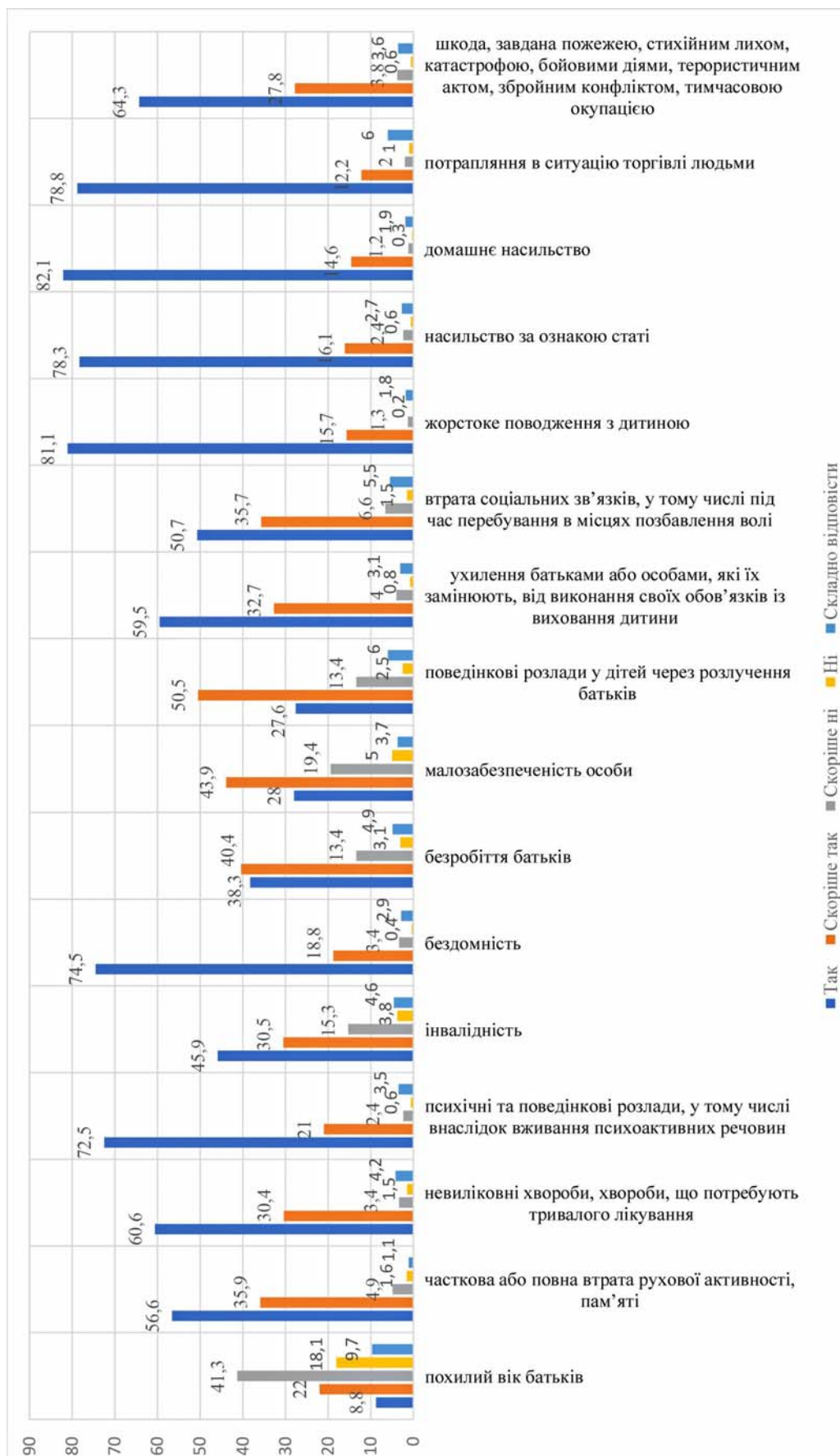

Рисунок 12. Результати відповіді на питання: «Будь ласка, позначте, на скільки Ви згодні чи ні з переліченими чинниками, що можуть зумовити СЖО у здобувачів освіти».

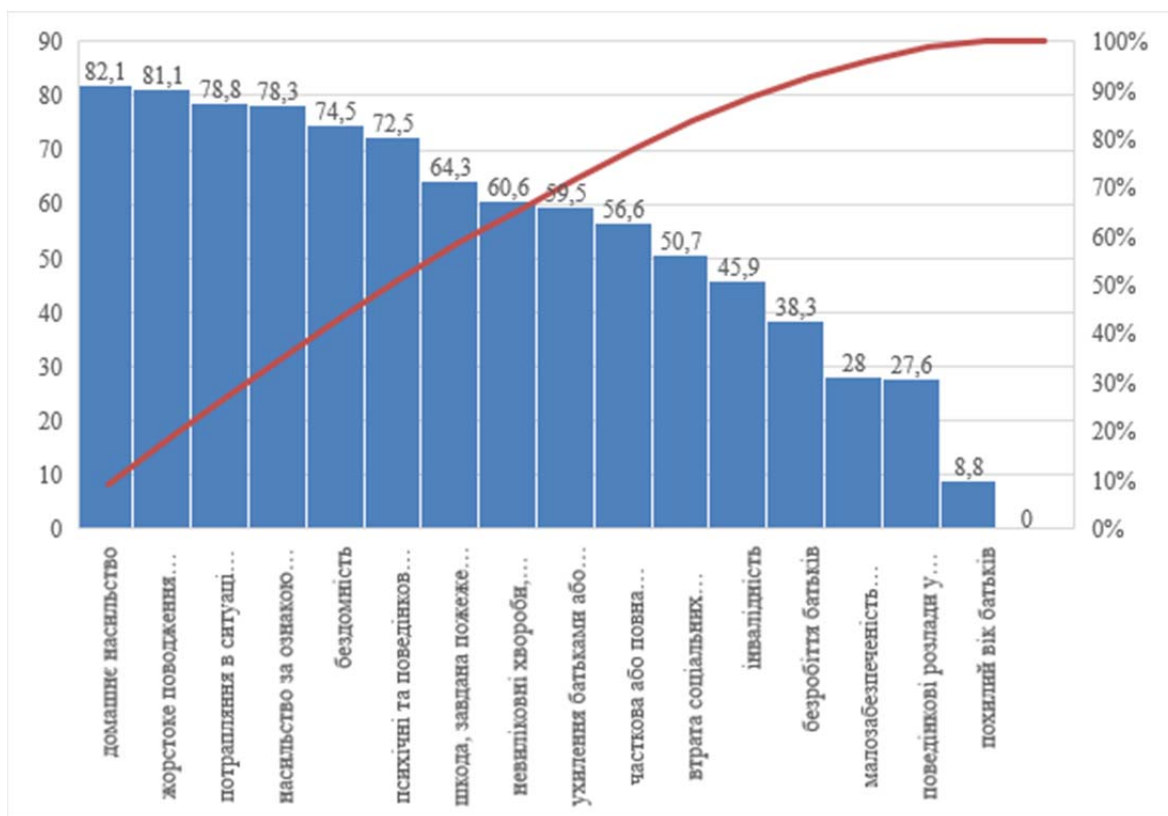

Рисунок 13. Рейтинг чинників, що можуть зумовити СЖО у здобувачів освіти за результатами проведеного опитування

Діаграма Парето, яка яскраво ілюструє значимість чинників, які можуть спричинити СЖО, на думку педагогічних працівників. Криву Парето ми використали для виявлення головних чинників, тобто всі чинники, які знаходяться ліворуч – найбільш значущі на думку освітян, а ті що праворуч – неістотні. З діаграми можна побачити, що на думку освітян, найбільшу вірогідність потрапляння у СЖО може призвести такі чинники, як домашнє насильство, жорстоке поводження з дитиною, потрапляння в ситуацію торгівлі людьми, насильство за ознакою статі, бездомність, психічні та поведінкові розлади, у тому числі внаслідок вживання психоактивних речовин. Тобто всі вище перелічені чинники є найбільш вірогідною та найбільш поширеною підставою у ЗЗСО для постановки здобувача освіти на облік, як дитина, яка опинилась у СЖО. У той же час найменш вірогідність потрапляння у складні життєві обставини можуть призвести такі чинники: інвалідність, безробіття батьків, малозабезпеченість особи, поведінкові розлади у дітей через розлучення батьків та похилий вік батьків. Це свідчить про недостатню обізнаність педагогічних працівників із законодавством України в частині соціального захисту.

Під час проведення дослідження з'ясовано усвідомлення педагогічними працівниками своєї відповідальності в частині виявлення дітей, які перебувають у СЖО. У постанові Кабінету міністрів України від 01.06.2022 № 585 «Про забезпечення соціального захисту дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах» зазначено, що суб'єктами виявлення та/або організації соціального захисту дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах, є органи державної влади, органи місцевого самоврядування, заклади освіти, охорони здоров'я, соціального захисту населення, інші заклади та установи [6]. 16% освітян на запитання «Будь ласка, позначте, на скільки Ви згодні чи ні з твердженням, що заклад освіти є суб'єктом виявлення дітей, які опинились у СЖО» надали впевнену відповідь «Так», та 42% педагогічних працівників - «Скоріше так». Отримані відповіді показані на рисунку 14.

Більше 30% освітян зазначили негативні відповіді, тобто «Ні» та «Скоріше ні». Це свідчить про досить низький рівень розуміння відповідальності педагогічних працівників в частині виявлення дітей, які опинились у СЖО. Це призводить до збільшення кількості дітей, які опинились або можуть опинитися у

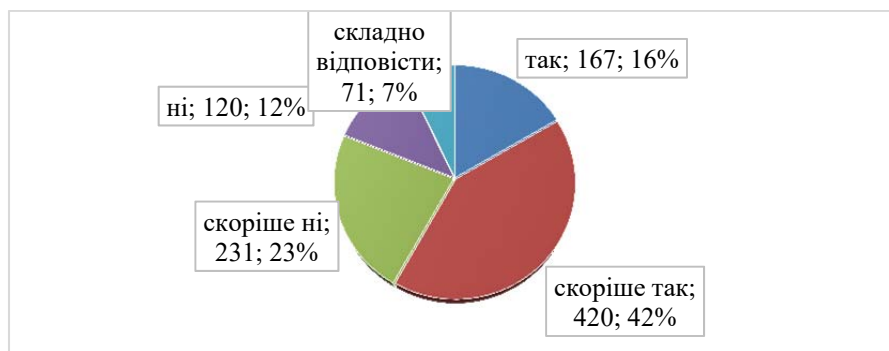

Рисунок 14. Результати відповіді на питання «Будь ласка, позначте, на скільки Ви згодні чи ні з твердженням, що заклад освіти є суб'єктом виявлення дітей, які опинились у СЖО»

СЖО, тим самим може створити негативний мікроклімат у школі, який у подальшому може вплинути на становлення комфортної та сприятливої атмосфери для всіх учасників освітнього процесу.

Для визначення, чи дійсно в закладах освіти відбувається збільшення дітей, які

опинились у СЖО, нами було задано педагогічним працівникам відповідне питання «Чи вважаєте Ви, що в школах існує тенденція збільшення кількості, дітей, які вже опинились або можуть опинитися у складних життєвих обставинах?». Результати відповідей представлені на рисунку 15.

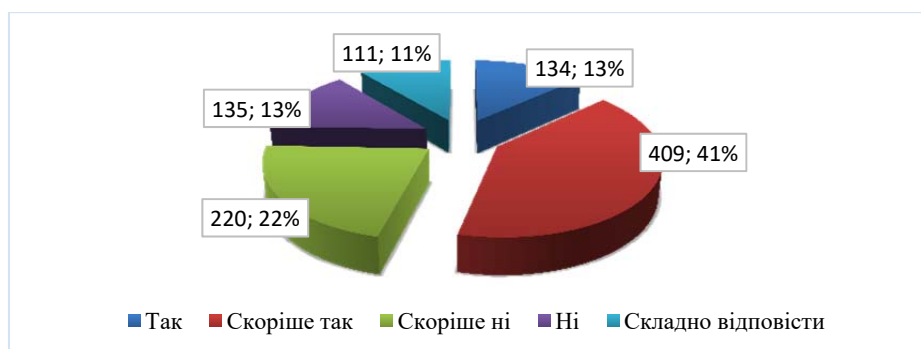

Рисунок 15. Результати відповідей на питання «Чи вважаєте Ви, що в школах існує тенденція збільшення кількості, дітей, які вже опинились або можуть опинитися у складних життєвих обставинах?»

Більше 50% опитаних педагогічних працівників вважають, що в школах існує тенденція збільшення кількості, дітей, які вже опинились або можуть опинитися у складних життєвих обставинах, з них 13% надали впевнену відповідь «Так», а 41% - «Скоріше так». Це свідчить, що кожний другий освітянин стикнувся з цією тенденцією на власному досвіді.

З метою попередження СЖО у здобувачів освіти, а також здійснення педагогічними працівниками якісного соціально-педагогічного супроводу та представниками психологічної служби соціально-педагогічного патронажу, освітянам необхідно знати, які документи підтверджують ту чи іншу пільгову категорію дитини. Особливо це стосується дітей, які вже потрапили у скрутні обставини, таких як діти з

малозабезпечених родин, діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування, діти з інвалідність та інше.

Під час опитування з'ясовано, що лише 55% педагогічних надали правильну відповідь на питання «Який документ підтверджує статус дитини-сироти?». Відповідно до ст.1 Закону України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування» визначено, що дитина-сирота - дитина, в якій померли чи загинули батьки, тобто документ, який підтверджує статус такої дитини є свідоцтва/свідоцтво про смерть батьків/одинокі матері [7]. Результати відповідей респондентів продемонстровано на рисунку 16.

У цілому результати відповідей на це питання показали досить низькій рівень знань педагогічних працівників в частині

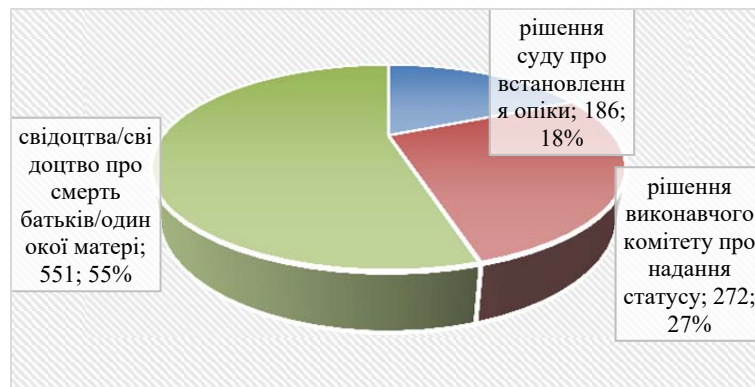

Рисунок 16. Результати відповідей на питання «Який документ підтверджує статус дитини-сироти?»

документів, які підтверджують у дітей статус «дитини-сироти». Це може призвести до несвоєчасної постановки на облік дітей цієї пільгової категорії та надання необхідної соціально-педагогічної підтримки, що може призвести до порушення законодавства в частині захисту прав дітей-сиріт.

Одним із елементом захисту прав здобувачів освіти пільгових категорій – це організація безкоштовного харчування. Відповідно до чинного законодавства України в закладах загальної середньої освіти мають право на безкоштовне харчування діти таких пільгових категорій: діти з особливими освітніми потребами, які навчаються в інклюзивному класі, діти з малозабезпечених родин, діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування, діти, батьки яких є внутрішньо-переміщеними особами, діти-військовослужбовців – учасників бойових дій, діти, які постраждали внаслідок воєнних дій чи збройних конфліктів, діти, батьки яких загинули під час виконання службових обов’язків. З метою з’ясування рівня обізнаності педагогічних працівників в частині захисту прав дітей, які мають право на безкоштовне харчування в ЗЗСО, освітянам запропоновано питання «Позначте, будь ласка, діти, яких пільгових категорій мають право на безкоштовне харчування в школі» та такі варіанти відповіді. Вчителі мали можливість обрати декілька варіантів відповідей, а саме:

- А діти, які опинились у складних життєвих обставинах
- Б діти з малозабезпечених родин
- В діти з багатодітних родин
- Г діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування
- Д діти з інвалідністю
- Е діти з особливими освітніми потребами, які навчаються в інклюзивному класі

Є діти-військовослужбовців – учасників бойових дій

Ж діти-напівсироти

З діти, батьки яких є внутрішньо-переміщеними особами

И діти війни

І діти, які постраждали внаслідок воєнних дій чи збройних конфліктів

Ї талановиті та обдаровані

Й діти, батьки яких загинули під час виконання службових обов’язків

К діти, які перебувають на диспансерному обліку

Л діти одиноких матерів/батьків

Тобто із 15 запропонованих варіантів, лише сім варіантів відповідей, відповідають дійсності та чинному законодавству України. Нами проаналізовано результати відповіді на це питання у розрізі кількості правильних варіантів відповіді, що наведено на рисунку 17 (від 0 до 7).

Лише 17,4 % педагогічних працівників зазначили усі пільгові категорії здобувачів освіти, які мають право на безкоштовне харчування. Та більшість освітян – 21,7 % від загальної кількості респондентів, зазначили 5 правильних відповідей, що складає 71,4 % від загальної кількості правильних відповідей. Це свідчить про недостатній стан обізнаності педагогічних працівників в частині захисту прав дітей на безкоштовне харчування.

Далі нами проаналізовано це ж саме питання у розрізі кількості правильних варіантів відповідей та стажу роботи педагогічних працівників, що представлено на рисунку 18.

Під час аналізу результатів відповідей на зазначене вище питання можна зробити такий висновок - чим не досвідченіший педагогічний працівник, тим більше правильних відповідей з цього питання він знає. Це яскраво видно на прикладі «7 правильних відповідей», в середньому цей

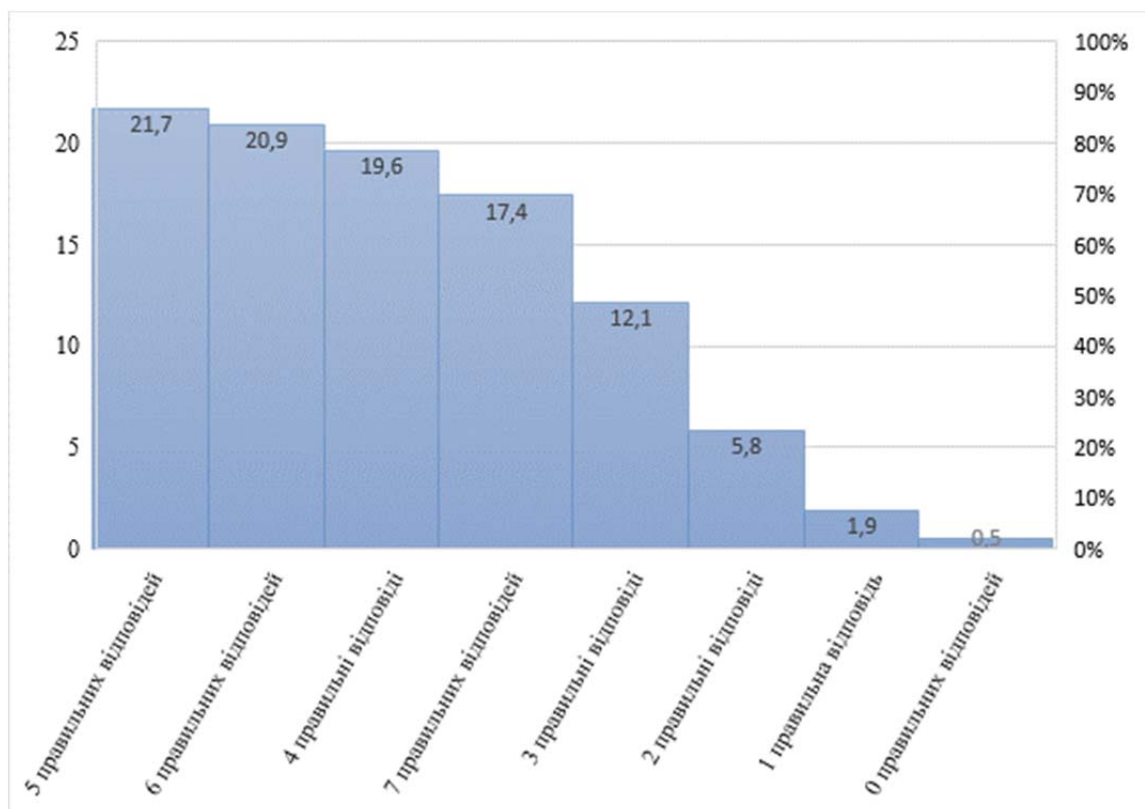

Рисунок 17. Результати відповіді на питання «Позначте, будь ласка, діти, яких пільгових категорій мають право на безкоштовне харчування в школі» у відсотковому співвідношенні від загальної кількості респондентів у розрізі кількості правильних варіантів відповідей.

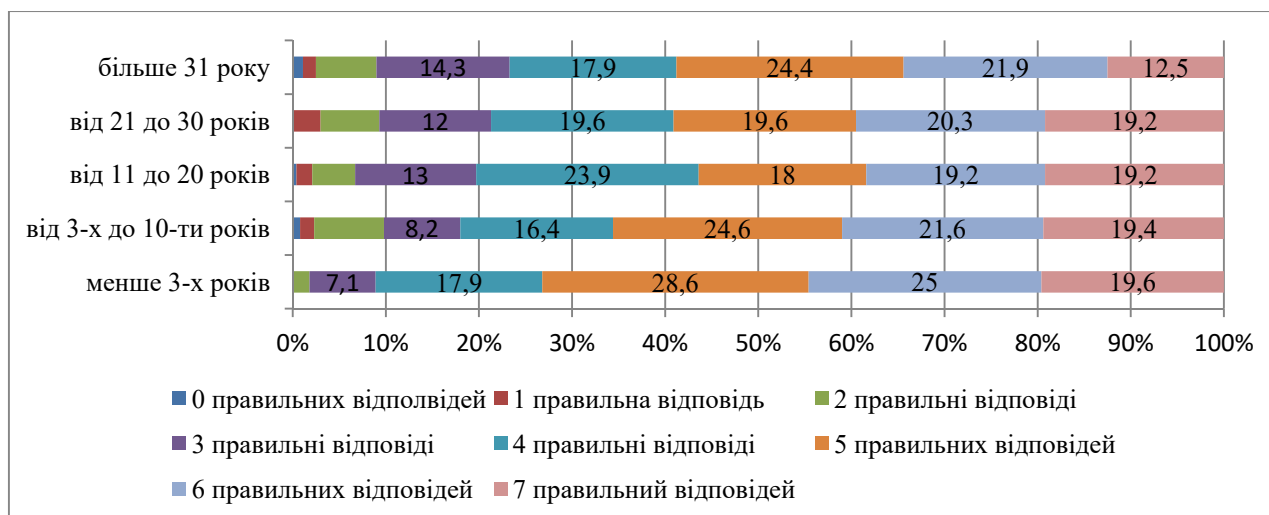

Рисунок 18. Результати відповіді на питання «Позначте, будь ласка, діти, яких пільгових категорій мають право на безкоштовне харчування в школі» у відсотковому співвідношенні від загальної кількості респондентів у розрізі кількості правильних варіантів відповіді та стажу роботи освітян.

показник зменшується на 1,8 % при порівнянні стажу роботи менше 3-х років та більше 31-го року стажу роботи. Це пов'язано з динамічним оновлення нормативно-правових документів освітньої та соціальної політик, у зв'язку з чим з'являються нові пільгові категорії дітей, які мають право на безкоштовне харчування у

ЗЗСО та недостатньо проведеною інформаційно-роз'яснювальною роботи серед педагогічних працівників з цього питання соціальними педагогами.

Разом з керівником закладу освіти повинно бути забезпечено створення у закладі освіти безпечного освітнього середовища,

вільного від насильства та булінгу (цькування) [5]. Адже булінг (цькування) є елементом жорстокого поводження з дитиною, який у свою чергу являється одним із 16 зазначених вище чинників, які можуть зумовити СЖО. Тобто кожний здобувач освіти повинен здобувати освіти у середовищі вільному від жорстокого поводження, як зі сторони педагогічних працівників, так і зі сторони однолітків. У постанові Кабінету міністрів України від 01.06.2020 № 585 «Про забезпечення соціального захисту дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах» зазначено, що суб'єкти під час виконання своїх професійних чи службових обов'язків забезпечують виявлення дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах,

у випадку встановлення або отримання інформації про наявність (у тому числі ймовірно) жорстокого поводження з дитиною, у тому числі пов'язаного з вчиненням булінгу (цькування) стосовно дитини, а також і вчиненням булінгу (цькування) дитиною [6]. Тобто нами було перевірено чи розуміють педагогічні працівники, що підставою для надання дитині статусу дитина, яка опинилась у СЖО не тільки дитина, яка є жертвою, але й сам булер за допомогою такого питання: **«На Вашу думку, чи є вчинення булінгу (цькування) дитиною підставою для надання дитині статусу дитина, яка опинилась у складних життєвих обставинах?»**. Отримані результати представлені на рисунку 19.

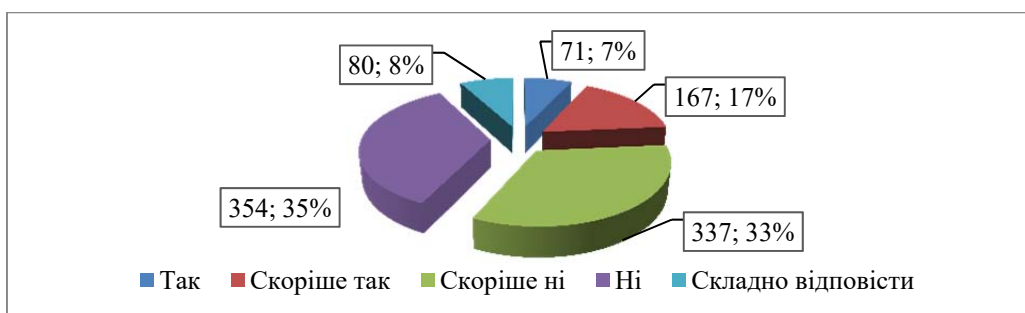

Рисунок 19. Результати відповіді на питання «На Вашу думку, чи є вчинення булінгу (цькування) дитиною підставою для надання дитині статусу дитина, яка опинилась у складних життєвих обставинах?»

Тільки 7% педагогічних працівників розуміють та знають, що дитина, яка вчинила булінг (цькування) – це дитина, яка потребує додаткового соціально-педагогічного супроводу, а можливо і патронажу, як дитина яка опинилась у СЖО. 17% освітян дали відповідь «Скоріше так», це свідчить про не впевненість вчителів. Але слід звернути особливу увагу, що 35% педагогічних працівників надали конкретну відповідь «Ні», це свідчить про дуже низький рівень обізнаності освітян з зазначеного вище питання. Недостатнє

розуміння педагогічними працівниками питання профілактики та попередження випадків булінгу (цькування) може мати серйозні наслідки для дітей і загального мікроклімату в школі.

Під час дослідження з'ясовано, що 23% опитаних педагогічних працівників педагогічних працівників стикалися з випадками булінгу (цькування) в ЗЗСО, де вони працюють. Результати відповідей на питання: **«Чи стикалися Ви з випадками булінгу (цькування) у школі, де ви працюєте?»** проілюстровано на рисунку 20.

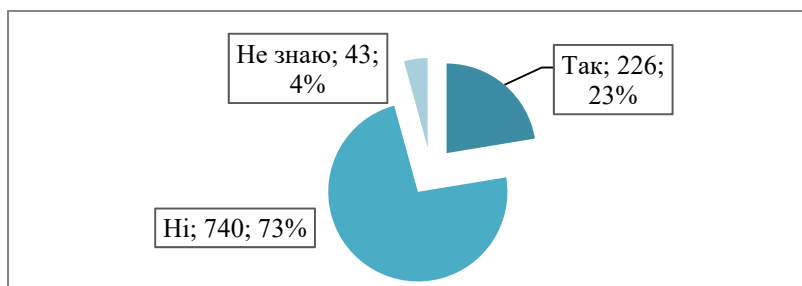

Рисунок 20. Результати відповіді на питання «Чи стикалися Ви з випадками булінгу (цькування) у школі, де ви працюєте?»

Таким чином питання запобігання булінгу (цькування) в закладах загальної середньої освіти на сьогодні є дуже гострим. Слід відмітити, що 4% освітян не знають відповіді на це питання. Це свідчить про відсутність обізнаності у цих педагогічних працівників про поняття булінгу (цькування) в школі. Тому існує необхідність підвищення професійної компетенції педагогічним працівникам в частині профілактики та попередження випадків булінгу (цькування) для забезпечення ними належного соціально-педагогічного супроводу здобувачів освіти. Адже булінг (цькування) - це форма насильства, яка відбувається в освітньому середовищі, і може мати серйозні наслідки для психологічного та фізичного здоров'я учнів.

Виходячи з вищевикладеного, можемо зробити такі **висновки**:

- в умовах модернізації освіти та швидких змін у суспільстві, соціально-педагогічний супровід стає особливо важливим. Зміни вимагають від учнів не лише навчальних знань, а й розвитку соціальних навичок, емоційної стійкості та адаптації до нових вимог. Тому, підвищення обізнаності та компетентності вчителів у питаннях соціально-педагогічного супроводу є необхідним кроком для забезпечення якісної освіти та підтримки дітей у сучасному освітньому середовищі. Це сприятиме створенню сприятливого мікроклімату у школі, де кожен учень буде мати можливість розвиватися і досягати свого потенціалу незалежно від складних життєвих ситуацій, в яких він опинився;

- проведений аналіз наукових робіт з питань особливостей соціально-педагогічного супроводу та його впливу на здобувачів освіти показав недостатність її вивченості з питань визначення стану обізнаності вчителів щодо соціально-педагогічного супроводу здобувачів освіти. Адже такі дослідження можуть допомогти виявити наявні проблеми та недоліки у роботі педагогічних працівників, та визначити курс подальшого розвитку професійної їх підготовки у цьому напрямку;

- представлені в роботі результати опитування вчителів ЗЗСО свідчать про наявність низки проблем, що потребують нагального вирішення. Перш за все, це досить низький рівень обізнаності вчителів щодо здійснення соціально-педагогічного

супроводу здобувачів освіти, як в частині нормативно-правових документів з питань соціальної та освітньої політик, так і в частині розуміння основних понять та визначень з питань соціально-педагогічної підтримки здобувачів освіти, таких як «соціальний захист дітей у школі», «складні життєві обставини», «соціально-педагогічний супровід», чинники, які можуть зумовити складні життєві обставини у дітей та інше. Це суттєво обмежує здатність вчителів забезпечувати адекватну підтримку та допомогу здобувачам освіти. По-друге, менше 60% педагогічних працівників мають можливість співпрацювати із соціальними педагогами, які є основними координаторами дій усіх учасників освітнього процесу та їх взаємовідносин в частині соціально-педагогічного супроводу в ЗЗСО, що призводить до значного зниження якості соціально-педагогічного супроводу учнів;

- більше 50% опитаних педагогічних працівників вважають, що в школах існує тенденція збільшення кількості, дітей, які вже опинились або можуть опинитися у складних життєвих обставинах. Разом з цим 23% вчителів стикалися з випадками булінгу (цькування) в ЗЗСО. Всі перелічені фактори призводять до збільшення навантаження на вчителів в частині здійснення соціально-педагогічного супроводу;

- дослідження продемонструвало, що обізнаність педагогічних працівників щодо соціально-педагогічного супроводу, стаж роботи яких більше трьох років кращий, тобто обізнаність формується переважно з власного досвіду роботи. В той же час освітня та соціальна політики динамічно реформуються, що вимагає від вчителів адаптації до нових умов і вимог. Отже, розвиток соціальної компетентності вчителів в питаннях обізнаності педагогічних працівників щодо соціально-педагогічного супроводу здобувачів освіти в системі післядипломної освіти є дуже гострим.

Перспективи подальших досліджень. Перспективним напрямом досліджень цієї проблематики є теоретико-методологічне обґрунтування технології формування соціальної компетентності педагогічних працівників закладів загальної середньої освіти щодо соціально-педагогічного супроводу здобувачів освіти в процесі підвищення кваліфікацій.

Список використаних джерел:

1. Гончаренко С. Український педагогічний словник / С. Гончаренко. – Київ : Либідь. – 1997. – 314 с.

2. Про затвердження Положення про психологічну службу у системі освіти України [Електронний ресурс] : Наказ М-ва освіти і науки України від 22.05.2018 № 509. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0885-18#Text>. (дата звернення 10.10.2022р.).

3. Бологіна Н. Право людини на соціальне забезпечення в Україні: проблема термінів і понять / Н. Бологіна // Право України. – 2000. – № 4. – С. 36.

4. Про освіту : Закон України від 5 верес. 2017 р. № 2145-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>. (дата звернення 10.10.2022р.).

5. Про соціальні послуги : Закон України від 17.01.2019 р. № 2671-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text>. (дата звернення 10.10.2022р.).

6. Про забезпечення соціального захисту дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах : Постанова Каб. М-в України від 01.06.2022 № 585 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/585-2020-%D0%BF#Text/>. (дата звернення 10.10.2022р.).

7. Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування : Закон України від 13.01.2005 р. № 2342-IV. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2342-15#Text>. (дата звернення 10.10.2022р.).

8. Про затвердження Положення про класного керівника навчального закладу системи загальної середньої освіти : Наказ М-ва освіти і науки України від 06.09.2000 р. № 434 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0659-00#Text>. (дата звернення 10.10.2022р.).

References:

1. Honcharenko, S 1997, *Ukrainskyi pedahohichnyi slovnyk. [Ukrainian pedagogical dictionary]*, Lybid, Kyiv.

2. Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy 2018, *Pro zatverdzhennia Polozhennia pro psykholohichnu*

sluzhbu u systemi osvity Ukrainy. [On Approval of the Regulation on psychological service in Ukrainian educational system], viewed <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0885-18#Text>>.

3. Bolotina, N 2000, 'Pravo liudyny na sotsialne zabezpechennia v Ukraini: problema terminiv i poniat'. [The right to social security in Ukraine: issues of terms and concepts], *Pravo Ukrainy*, no 4, p. 36.

4. Verkhovna Rada of Ukraine 2017, *Pro osvitu: Zakon Ukrainy vid 05.09.2017 N 2145-VIII. [On education: Law of Ukraine dated 5 September. 2017, No. 2145-VIII]*, viewed 10 October 2022 <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>>.

5. Verkhovna Rada of Ukraine 2019, *Pro sotsialni posluhy: Zakon Ukrainy vid 17.01.2019 No. 2671-VIII, [On Social Services: Law of Ukraine dated 17.01.2019 No. 2671-VIII]*, viewed 10 October 2022<<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text>>.

6. Verkhovna Rada of Ukraine 2022, *Pro zabezpechennia sotsialnoho zakhystu ditei, yaki perebuvauiut u skladnykh zhyttievyykh obstavynakh, [On ensuring social protection of children in complicated living circumstances : Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine. of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated 01.06.2022 No. 585]*, viewed 10 October 2022<<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/585-2020-%D0%BF#Text>>.

7. Verkhovna Rada of Ukraine 2005, *Pro zabezpechennia orhanizatsiino-pravovykh umov sotsialnoho zakhystu ditei-syrit ta ditei, pozbavlenykh batkivskoho pikluvannia: Zakon Ukrainy vid 13.01.2005 No. 2342-IV, [On ensuring the organisational and legal conditions for the social protection of orphans and children deprived of parental care: Law of Ukraine dated 13.01.2005 No. 2342-IV.]*, viewed 10 October 2022 <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2342-15#Text>>.

8. Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy 2000, *Pro zatverdzhennia Polozhennia pro klasnoho kerivnyka navchalnoho zakladu systemy zahalnoi serednoi osvity, [On Approval of the Regulation on the class teacher of an educational institution in the system of secondary education : Resolution of the Ministry of Education and Science of Ukraine dated 06.09.2000 No. 434]*, viewed 10 October 2022 <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0659-00#Text>>.

Стаття надійшла до редакції 25.10.2022 р.